Írta: Zábrátzky Éva
2016. január 29. péntek, 06:35 - Módosítás: 2016. február 03. szerda, 09:59

Ládák a palóc lakodalmi szokásokban

2014. tavaszán, Rozsnyón indul vándorútjára a Dobó István Vármúzeum néprajos muzeológusai által megrendezett „Kocsira ládám, hegyibe párnám…” Ácsolt és festett ládák a Palócföldről című kiállítás.

A díszes ácsolt ládák és a tulipános festett ládák el

sősorban a menyasszonyi kelengye számára készültek, a házasságkötés egyik jelképének számítottak a 20. század elejéig. Elnevezésükben is gyakran használják a menyasszonyi láda kifejezést. Az, aki egykoron ácsolt vagy festett ládát rendelt, vagy vásárolt, elsősorban lánya lakodalmára időzítette ezt, hiszen a faluközösség felé reprezentatív szerepe volt ezeknek a bútorféléknek. Ez adott okot arra, hogy egy országosan elterjedt, ágyvitelhez kötődő népdalt választottuk a kiállítás címének, és arra, hogy a lakodalom témakörét is megjelenítsük.

A kelengye

Általánosan elmondható, hogy az új menyecskék költöztek a férjük otthonába, a férjhez megy kifejezés is nagyon jól érzékelteti ezt a jogszokást. Ritka és meglehetősen alárendelt szerepet jelentett az, ha egy férfi vőnek ment. A lányokat a családjuk köteles volt kiházasítani. A magyarországi szokásjog szerint a férjhez menő lányok csupán ingóságokat vittek magukkal a házasságba, a Palócföldön ez a rend csak a 20. században változott meg, amikor már földet is kaphattak a családi vagyonból. A kiházasítás eredetileg meglehetősen szerény volt, jószágokkal gazdagította férje háztartását a menyecske, valamint saját és leendő családja szükségleteit szolgáló kelengyéjét vitte magával.

A kelengye a kiházasításkor átadott hozomány része volt, bútorok, háztartási eszközök, viseleti darabok, lakástextíliák tartoztak bele. A falvak társadalma elvárta, hogy a házasságkötés idejére a lányok számára a család biztosítsa a megfelelő mennyiségű és minőségű ingóságot. [1] Sávoly Lajos 1846-ban megjelent, az egriek házassági szokásairól

szóló művében arról írt, hogy a lány akkor mehetett férjhez, ha *„ködmöne, elegendő ágyneműje s a szükséges öltözete meg vagyon, mit a szolgáló osztály csak néhány évek alatt érhet el.”*

.

[2]

Egy népi mondás így fejezte ki az íratlan szabályt: „Házasodó legénynek gőbje (a gőb jelentése: hízott marha) gulyája, férjhez menő lánynak ládaruhája!” A ruhák, lakástextilek tárolására használt ládák, majd egyéb bútorok a kelengye legértékesebb darabjai voltak, ezeket általában vásárokon szerezték be, vagy a készítőknél rendelték meg.

A lányokkal adott tárgyak száma

és értéke az idők során egyre nőtt. A kelengyeleltárak, néprajzkutatók leírásai a textíliák mellett a bútorféléket is említik, az ácsolt ládákat *szekrény,* az asztalos készítette ládákat *láda, rózsás láda*
elnevezéssel. A századforduló környékén, a 20. század elején a palóc kelengyékben mindkét ládaféle párhuzamosan jelen volt. A menyasszony mindkettőből kapott minimum egyet- egyet.

A kelengye változása Felsőtárkányban (Bakó Ferenc gyűjtése):

„1. Szegényparaszt 1877-ben: egy láda és egy nyoszolya.

2. Középparaszt 1849-ben: egy láda, egy nyoszolya, hat fejel, két derékalj, egy dunna; annyi ruhaféle, amennyi a ládába belefért, és azon kívül, ami a menyasszonyon volt.

Ugyanakkor »a legszegényebb lány«: egy láda, egy nyoszolya, négy fejel, 1 dunna; és ruha ugyanúgy, mint a módosabb lánynál.

3. Középparaszt 1902-ben: egy kaszli, 1 nyoszolya, 8 fejel, 2 derékalj, 1 nagy dunna, 8 lepedő, 4 fejelruha, 6 asztalkendő, 7-8 öltöző ruha, kázsmir fejkendő, slingolt nyakbavaló kendők.

4. Középparaszt 1925-ben: 1 kaszli, 2 nyoszolya, 9 fejel, 1 derékalj, 1 nagy dunna, 1 kis dunna, 1 ágyhuzat az ágyneműre, 10 öltözet ruha, 1 száras cipő, 1 papucs, 3 selyemkendő, 3 kázsmirkendő, 10-15 törülköző, 8 lepedő és 2 slingolt lepedő." [3]

A lakodalom témakörében végzett gyűjtések, melyek a múzeum adattárában olvashatók, az egyszerű felsorolások mellett gyakran tartalmazzák azokat az adatokat, amelyek az ácsolt vagy az asztalosok által készített ládák készítési helyére vonatkoznak, illetve a vásárlás helyéről is adatokhoz juthatunk. Pl: Kazár- a szekrény bükkfából készült, a Mátrába a tótok csinálták. Szarvaskő: A bikkfa szekrényeket a zsérciek csinálták, minden menyasszony ezt kapta. Ki volt cirkalmazva. A kelengyéhez tartozott egy tulipántos láda, ezt Egerben vették a vásáron. Miskolcon készült, úgy hallottuk……

Bakó Ferenc Gyöngyöspatán végzett gyűjtése szerint az 1893-ban férjhez menő Bátori Erzsébet kelengyéje az alábbiakat tartalmazta: ágy- 1 dunna, 4 vánkos, 1 derekalj, 1 szalmatakaró, ***egy láda és egy szekrény. A láda rózsás láda volt, Gyöngyösön vették. A szekrény vésett díszekkel volt ellátva.***

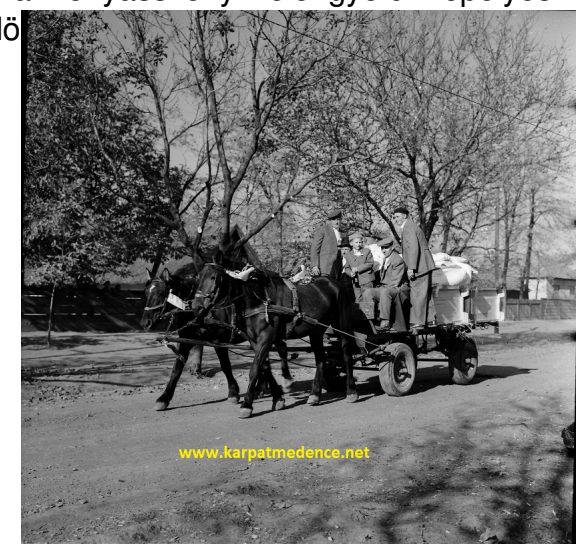
1910-ben 6 fejelet, egy dunnát, 1 derekaljat ***1 kasznit, egy három fiókos ládát.***

1934-ben Szerencsés Károlyné ***1 sifont, 1 kasznit, 1 ládát***, 10 párnát, 2 dunnát és 2 derekaljat kapott.

A sifon 1925 körül jött a divatba, aki először kapott csúfolták: *„jaj milyen gazdagosan csinálják, sifont vettek neki!"*
Aztán mindenki azt vett.

Ládák a lakodalmi szokásokban, a források tükrében

A lakodalmak részeként értelmezhetjük a menyasszonyi kelengye ünnepélyes kikérésének és elszállításának szokását, ami a Palócföldö

n többnyire egy vagy két nappal a lakodalom előtt zajlott le. A szokás elnevezése Nógrád megye egy részén, Őrhalomban: ágyvitel, Szilvásváradon: ágyvitő, Mátrától délre: ágykiadás, ágyváltás. Az ágy az ágyi ruhákat, ágyneműt jelentette, maga a nyoszolya több településen a vőlegény hozománya volt, így pl. Gyöngyöspatáról is erről tanúskodnak a gyűjtések. A lány részéről a saját családjának elhagyását jelképezte a kelengye elszállítása, a faluban való körbehordozás pedig a házasságkötés kihirdetését célozta meg. [4]

A szokást a vonatkozó területről már a 19. századi leírások is említik. Az egri lakodalom **Sávoly** **Lajos** tollából származó 1846-os leírása szerint az esküvőt megelőző estén a vőlegény részéről egy szekér állt a menyasszony laka előtt, hogy a menyasszony ládáját és ágyneműjét elvigye. A menyasszony részéről egy asszony régi pénzeket mutatott, követelvén, hogy ilyenekkel fizessék meg a kelengyét. A kb. két órán át tartó alkudozás során a vőfély minden cselt elkövetett, hogy a menyasszony ágyneműjéből egy darabot ellophasson, így díj nélkül vihette az egész csomagot.
[5]

A leghíresebb **Pintér Sándor** 1891-es tanulmánya, A palócz születése, házassága és halála címmel, ahol a menyasszonyi ágy elvitelét a palóc lakodalom legünnepélyesebb részének nevezte. Pintér, aki valószínűleg Heves és Nógrád megye északnyugati határterületén gyűjtött, leírásában a kelengyét két részletben szállították el:

1. A hirdetés első hetében csütörtökön, az ágy és a láda kivételével elszállítják a kelengyét

2. A lakodalmat megelőző napon az ágyat, ami a házasság legfőbb szimbóluma, és a ládát.

A vőfély, a nyoszolyó leány s több vendég a vőlegényes háztól énekelve, felsallangozott, kendőzött lovas kocsikon érkezett a menyasszonyos házhoz, ahol kérték a menyasszony ágyát és ládáját. Itt már a násznagy, vőfély, nyoszolyóleány várták őket, előkészítve az ágyat, hisz a vendégsereg ahhoz hasonlítja a menyasszonyt magát is. Mókás alkudozások után pár száz „aranyban” állapították meg az ágy értékét, ami a menyasszony tulajdona lett. Az alkut követően az ágy és a láda a díszes kocsira került, énekszó mellett vonultak vele a vőlegény otthonába. A lányos háztól két menyecske ment a vőféllyel együtt az ágyat fölvetni.

Ebben a leírásban a lakodalom eseményei között újra megjelenik a menyasszonyi láda a **nag y hérészben**
. A hérész általában kb. a 20. század közepéig volt szokás, amikor a vőlegény és a menyasszony násznépe még külön-külön ünnepelt. A lakodalom estéjén 8-9 óra körül a lányos ház hivatalos vendégei, a nagyhérészesek különböző ételajándékokkal (kalács, sütemény, pálinka, bor) járultak a vőlegényes házhoz, ahol a menyasszony a kamrában fogadta őket, itt az ajándékokat a menyasszony szekrényébe rakták.
[6]
(ez itt az ácsolt ládát jelentheti)

Istvánffy Gyula a Mátraalji palócz lakodalom leírásában két alkalommal említi a tulipántos láda átszállítását: Mikófalván, Bekölczén szombaton, Szúcson vasárnap este viszik el az ágyneműt, ezekben a falvakban a nyoszolyóasszony a nyoszolyólány, meg az ágyvető asszonyok mennek az ágyneműkért. A tulipános ládával együtt, erre rápakolva szállították el a kelengyét, a vőlegénynél táncos mulatság zárta az estét.

Másodszor a ***kis hérész*** bemutatásánál említette a tulipántos ládát, amikor is a lánykiadó elbúcsúztatta övéitől a menyasszonyt, tulipántos ládáját kocsira rakták, és a nyoszolyóasszonnyal együtt, muzsikaszó kíséretében a vőlegényes házhoz vonultak, ahol az összes násznép jelen volt, a menyasszony édesanyját kivéve. [7]

Benkóczy Emil 1908-ban A felnémeti nász címmel közölt tanulmányt az Ethngograhiában. Leírása szerint a menyasszony az ágynemű és a nyoszolya mellett egy szekrényt és egy tulipános színes czifravirágos ládát vitt a házasságba, amiben az ágyvitel alkalmával kalács, sütemény, s egyéb apróság volt. [8]

Ágyvitel

A Palócföldről a 20. század folyamán sokasodó néprajzi leírásokból tudhatjuk, hogy az ágyvitelnek kisebb nagyobb mértékben eltérő változatai alakultak ki falvanként, vidékenként. Bakó Ferenc -a Dobó István Vármúzeum egykori jeles igazgatója, néprajzkutató- első nyomtatásban megjelent tanulmánya az Ágyvitel Őrhalomban [9] nógrádi kutatását mutatja be. Ő évtizedeken keresztül foglalkozott a palóc lakodalom szokáskörével, ennek összegzése a Palócföldi lakodalom tudományos ismeretterjesztő kötet, amelyben a kelengye elszállítása is külön fejezetet kapott. Ez a kötet a palóc kutatás lakodalomra vonatkozó gyűjteseit összegezte, a gyűjtések eredeti szövegei a Dobó István Vármúzeum néprajzi adattárában megtalálhatók. B

akó Ferenc szerint a palóc lakodalomban csupán a menyasszonyágy elszállításának időpontja tekinthető etnikus specifikumnak. *„Nógrád, Heves, Borsod és Gömör megyék palócnak nevezett lakossága ezt a szokást az esküvő előtti estére teszi, eltérően az általánostól, mely szerint a menyasszony ágyát a lakodalom napján és az esküvő után, gyakran a hérésszel együtt viszik át a vőlegényes házhoz.”* [10]

Az ágykiadás jellemzőit a következőben foglalhatjuk össze:

Az ágyért csengővel, szalagokkal ékesített lovas kocsikkal indultak el a vőlegény küldöttei: a vőfély, a vőlegény barátai, ágyvivő lányok. Az ágykiadás szokásában sem a menyasszony, sem a vőlegény nem vett részt aktívan. A menyasszonyos háznál ellenségként fogadták őket, az értékes kelengye helyett értéktelen lomokkal próbálták útjukra bocsátani őket. A feldíszített lovak díszeit rongyokra, tollakra cserélték. Miután bejutottak a lakószobába, a vőfély a menyasszony násznagyával, illetve a nyoszolyóasszonyokkal alkudozni kezdett a valódi kelengyére. Az ágyneműt, kelengyét a vőlegény küldöttei megpróbálták becsmérelni a jobb alku reményében. Pl: szalmát rejtettek el közte, előhúzták, mintha azzal volnának töltve a párnák. A játékos alkudozás végeztével a vőfély jelképesen megfizetett az ágyért, ládáért, amelyek tulajdonképpen a menyasszonyt szimbolizálták. A fizetség lehetett értéktelen, forgalomból kivont pénz, vagy jelentéktelen összeg. Gyöngyöspatán a vőlegény családjában összegyűjtött aprópénzt a menyasszony az esküvő napján a templomi perselyekbe dobta. Szilvásváradon egy csomó rézpénzt vágott oda, így fizetett. Erre mondták: kivágta a rezet. A színlelt adásvétel eredetét Degré Alajos a XVIII. századi és azt megelőző korokból eredezteti, amikor a jobbágy a menyasszonykelengyéért a vagyon nagyságához igazodó összeget adott a földesúrnak. Mások a török kalim-ot tartják a szokás gyökerének.

Az alku végeztével a küldötteket megvendégelték, Hevesaranyoson eljárták az ágyvivők táncát.

A feldíszített kocsikra felpakolt kelengyét a faluban igyekeztek a lehető leghosszabb útvonalon szállítani, hogy a közösség lássa a kiházasítás gazdagságát, tanúja legyen a házasság létrejöttének. Általában a ládákra rápakolták az ágyneműféléket, így azok a szállítás során nem látszottak. Sok településről ismertek olyan adatok, melyek szerint a ládákba ilyenkor élelmiszerféléket, a rokonok ételajándékait helyezték el, a textíliák batyukba, kosarakba kerültek.

Az ágyvetők kísérték a kelengyét, az első világháború után sok településen kézben vitték a dunnákat, párnákat, viseleteket. A szalmazsákokat a vőlegény házánál töltötték meg szalmával, előfordult, hogy tövist, törött fazekat rejtettek belé, a fiatal pár megtréfálására. Az új helyén aztán közszemlére bocsátották a menyasszony kelengyéjét, sokszor erre az egy-két napra még kölcsönbe kapott vászonfélékkel is büszkélkedtek, hogy minél többet mutassanak.

Már a kelengye elszállítása során számos, eredetileg mágikus célzatú szokást gyakoroltak. Hevesaranyoson 1953-ban a nyoszolyát szállító menyecskék hangosan ujjogattak, tenyerükkel ütögették az ágyak végét, talán bajelhárító céllal. Több településről ismert az az adat, mely szerint hamus fazekat törtek össze a kocsik kerekén. Az ágyvetők által összeállított menyasszonyi ágyat gyakran szétrombolták azzal, hogy a vőfély belefeküdt, kutyát, macskát vagy egy fiúgyereket dobtak bele, hogy ezzel a fiatal pár termékenységét befolyásolják.

A kelengye ünnepélyes szállításának, közszemlére bocsájtásának szokása a 20. század közepéig a palóc falvakban elevenen élt. Ezt követően, a szokás elhalt, ám egyes településeken az 1970-80-as években, a teherautó korában is megőrizték ezt a hagyományt. (Nádújfalu, Szentdomokos)

Hérész

A menyasszony násznépét általában a vőlegény vőfélye, vagy násznagya hívta meg a vőlegényes házhoz, a lakodalom estéjén. A menyasszony vendégei, a hérészesek pénzt, ajándékokat, kalácsféléket vittek magukkal, amiért cserébe megvendégelték őket. Mályinkán 1970-ig szokásban volt, hogy a hérészesekkel együtt ***ládás asszonyok*** ládába rakva kalácsféléket vittek a vőlegényes házhoz. Ők alakoskodók voltak, akik a kötényük alatt kendőt csörgettek, míg a kalácsokat kínálgatták.
[11]

A menyasszony násznépe égő gyertyával vonult, a menyasszony a kapuban égő gyertyával várta őket. Az ágykiadáshoz hasonlóan itt is színlelt ellenségeskedéssel fogadták a lány rokonságát, Bodonyban a lagzisok igyekeztek a gyertyáikat eloltani.

www.karpatmedence.net

[illegible]